

idézetről nem derül ki, hogy az adott évben megjelent melyik publikációjából származik. Az egyébként szolid, de elegáns kivitelű kötet számítógépes szerkesztése is lehetett volna precízebb: gyakoriak a szavak belsejében megmaradt elválasztójelek, mint például „Magyar-ország”, „önvizi-gálathoz”, vagy pedig az elválasztás történt helytelenül (pl. „harmin-chat”). Máshol a rossz helyen nyomott enter sortörést eredményezett. Helyesírási hibák is előfordulnak: a „kí-vül”-t rövid *ü*-vel, a „lexikon-cikk”-et egybe, az „országreform stratégia”-t pedig kötőjellel illetett volna írni. Kár, hogy ezek a hibák éppen egy művelődésről, olvasásról szóló könyvben jelentkeznek.

A kötet azonban mégsem csupán a népművelésről szól. Hiteles képet nyújt az utóbbi néhány évtized társadalmi viszonyairól, bemutatja a mozgalom visszhangját, megismerhetjük korunk néhány főbb közéleti problémáját. Izgalmas, gondolatokat ébresztő olvasmány, s mivel az utószó – bár nem túl derűlátó – nem zárja le a művet, az olvasó minden bizonnyal számíthat a folytatásra.

VARGA CSABA: *Szabadságkísérletek*. V-Kiadó, Bp. 1997, 253 old.

Gocsál Ákos

Értelemmel és szívvel...

Kezembe veszem Bálványos Huba és Sánta László könyvét és átörögetem a lapokat: szemléltető ábrák villannak fel, áttekinthető rendszerezések és tematikusan szervezett képes oldalak. Az egyik lapon egymás mellett ikon, plakát és szőnyegminta, díszes pálinkásbutykosok, Bálint Endre festménye és címertervek – a síkon való ábrázolás konvencionának egyikét szemléltetik; máshol Leonardo fatanulmánya mellett Samu Géza faszobra, egy családfa-ábra és tartóoszlopként beépített természetes állapotú fatörzs egy Makovecz-épületben – az oldal a közlésformákat magyarázza. Már a pusztalapozgatásból, a szöveges oldalak képéből és a képes oldalak szélesre nyitott világából kitetszik, hogy a vizuális nevelésről valami egészen újszerű és átfogó gondolkodású könyvet tartok a kezemben.

A Budapesti Tanítóképző Főiskola Vizuális Nevelési Tanszékén tanító Bálványos Huba és Sánta László könyvüket először 1991-ben adták tanítványaik kezébe a főiskola belső kiadványaként. Már akkor számos tanítóképző intézmény megrendelte-megszerezte a hallgatói számára. Érezhető volt ugyanis, hogy olyan anyagról van szó, amely végre oszlatni kezdi a vizuális nevelés körüli homályosságot és bizonytalanságokat, amely megváltoztathatja azt a pedagógiai gondolkodást, amely hozzá nem értésre hivatkozik és a képzőművészeti kötődés miatt óvatoskodva nyúl a területhez.

Ráadásul a főiskolai jegyzet megjelenése egybeesett és szemléletileg összecsen-

gett a kialakulófélben lévő Nemzeti Alap-tantervvel és a benne körvonalazódó vizuális kultúra követelményekkel – és ez nem véletlen, hiszen Bálványos Huba igen jelentős szerepet játszott az alaptantervi vizuális kultúra követelmények megalkotásában. Avagy nézzük más irányból: a vizuális nevelés tantárgyat tanító számos pedagógus gyakorlatában már megszerezte benne volt, érlelődött az a változtatás, amelynek egyfajta elméleti megokolás, értelmező feltárása hiányzott – egy olyan mű, amely a korhoz igazodó gondolkodásbeli váltást tükrözi.

Ha az utóbbi tíz év valamelyik időpillanatából az ország különböző részeiből egymás mellé gondoljuk a rajzórákat és

-foglalkozásokat, igen furcsa egyveleget kapunk. Az egyik tanító talán éppen a *Xantus*-kézikönyvből „eltanult” konyhai vágódeszkát és kockás törlőt rajzoltatja a gyerekekkel, majd óvatosan kifestik a ceruzarajzot, a másik óráján a tanulók színes fényekkel kísérleteznek és fotogramokat, átalakított xeroxképeket készítenek. Egy helyütt azt tanulják, hogy ha a farkas a háttérben lopakodik, akkor Piroskát nagyobbra kell rajzolni és a rajzlap alján, az előtérben kell kezdeni a figuráját, míg máshol felszabadultan festenek óriási méretű papírokon, és konstruálnak meseszép épületeket egy képzeletbeli utazás megjelenítésére. Az egyik iskolában a gyerekek azt tanulmányozzák, hogy egy tárgyat milyen csomagoláskonstrukcióval lehet megvédeni a sérülésektől, máshol egy mákgubóelemző feladatsor végén a tárgy kereszt- és hosszmeteszetének ismétlésével születnek nem tudni mit díszítő sorminták, míg megint más helyen a kisgyerekek edénykészítés ürügyén külsőre edényalakú, de tömör agyagcsomókra karcollják a mintát.

És így tovább... mindannyian tudjuk sorolni a változatokat a saját tapasztalataink alapján.

Félreértés ne essék, nem a tananyag változatossága vagy a tanítási módszerek sokfélesége a baj. A vizuális kultúra és a vizuális nevelés valóban olyan széles körű, hogy benne van a műszaki rajztól és az emblémától a tónusos tanulmányrajzon és tárgytervezésen, -készítésen át az álomkép megfestéséig és a műelemzésig minden. A rajzórák tartalma felduzzadt, a sokféleséggel meg kell tanulnunk bánni, mert különben mindig lesz valami, ami nincs a helyén, tanításunkba bekerülhetnek értelmetlen, mondvacsinált feladatok és létszerűtlen feladathelyzetek. Szélsőséges példával élve: akkor van baj, ha a tanítványnak az álomképet a műszaki ábrázolás szabályai-val *kell* megfestenie.

A Bálványos-Sánta-féle tankönyv segítségével a pedagógusjelöltek olyan felkészültségre tehetnek szert, amely biztos ismereti és szemléleti alapokat jelent a vizuális nevelőmunkához és egyúttal megóv a pedagógiai bokaficamoktól is.

A jegyzetből tankönyvvé átdolgozott kiadás a tárgyaló tartalmakat illetően kiteljesedett, jó minőségű fekete-fehér és színes képanyagával pedig méltó hirdetője tárgykörének. Nagyméretű, A/4-es formátumú könyv, 125 számozott oldallal és 28 oldalnyi színes táblával, összesen mintegy kétszázötven képkockával.

Anyaga öt könyvre tagolt, az egyes könyvek fejezetekre, ezek pedig – néhány kivételével – alfejezetekre oszlanak. A könyvek a vizualitás alapfogalmaitól a vizuális közlésváltozatok csoportjai szerint kifejtett képalkotási folyamatokig vezetnek el az olvasót, aki közben bejárja a képlátás, képértelmezés és a hozzá tartozó képességek értelmezésének óriási ívét.

Az aktív vizuális megismerés című, nagy tankönyvi egység a gondolati és gyakorlati vizuális megismerésről, benne a képalkotási változatokról és a vizuális élmény szerepéről szól.

A vizuális kommunikáció címet viselő II. könyv feltárja a kommunikációban szereplő adó és vevő kétirányú, oda-vissza csatolású kapcsolatát, a vizuális közlések irányából felsorakoztatja és magyarázza a kommunikációváltozatokat, valamint a vizuális közlések gondolkodási módszerekből származó és a képből visszaolvasható jellemzőit.

A vizuális közlés nyelvi elemei a vizuális nyelv működésével az optikai elemekből táplálkozó vizuális dinamikával és a vizuális nyelvi különbségekben megragadható ábrázolási és kifejezési konvenciókkal foglalkozik.

A vizuális nevelés képességrendszere című tankönyvi egység úttörő jelentőségű. Lélektani alaphelyzetből indítva magyarázza a készség-jártasság-képesség fogalmát, majd a megismerés, a gondolkodás és az ábrázolás, illetve a kifejezés irányából sorra veszi a vizuális és a vizuális esztétikai-művészeti képességek csoportjait. A vizuális képességek ilyen áttekintésével eddig még nem találkozhattunk a hazai szakirodalomban, ugyanakkor a tanításhoz és a tantervek értelmezéséhez nélkülözhetetlen ismeretekről van szó. A tankönyvet tanulmányozók szóhasználatából talán végre kikopik a lekcisinylő felhangú

„készségtantárgy” elnevezés, és a vizuális készségek értelmezése is a helyére kerül.

Ez a főfejezet a vizuális nevelés során elsajátítandó képességeket és készségeket összegezve tartalmazó és ezzel együtt a vizuális nevelés egészét összetett kapcsolatrendszerben megmutató áttekintéssel zárul.

Az V. könyv *A készülő látvány* címmel újra sorra veszi a közlésváltozatok egymástól jellegzetesen elkülönülő csoportjait: a modell utáni ábrázolást, a közhasznú információk ábrázolását, a tárgyak világát és a személyes indítástú kifejezések birodalmát. Itt azonban szellemi folyamatokként íródnak le és bontakoznak ki a képalkotás folyamatai.

Az előző szűkszáví ismertetéséből most ragadjuk ki azt az alfejezetet, amely a vizuális nevelés rendszerével foglalkozik és nézzük belőle csak a rendszer-tani ábrát. (A rendszer megalkotása persze a tankönyv 1997-es megjelenésénél sokkal korábról datálódik: találkozhattunk vele Bálványos Huba szakmai körökben tartott előadásaiban, ahol a NAT vizuális kultúra területének szerkezeti magyarázataihoz használta fel – még a véglegesítés előtti változatban valamikor 1992 táján, a Fejlesztő Pedagógia 1994-es kora tavaszi vizuális nevelés számában pedig ezen a címen Sánta László tollából jelent meg egy tanulmány. Érzékelhetően hosszú évek munkája előzte meg tehát, míg a tankönyv szerzői létrehozták a könyvben közölt, minden fölösleges elemtől letisztított és minden szükséges mozzanatot tartalmazó változatot.)

A rendszert ugyanazok a struktúráképző elemek generálják, amelyek a NAT-ban a vizuális kultúrát és a követelményszerkezetet kibontják. (Nem is lehet máshogyan, hiszen mindkettő egyformán a vizuális nevelésről szól...) A kommunikációváltozatok objektív terepe és szubjektív csoportjai megfelelnek a

vizuális kultúra területeinek; a gyakorlat és az elemzés a tananyag-feldolgozás során végzett tanulói tevékenységi formák nagy csoportjai, amelyek a NAT-ban meg-egyeznek az alkotás és a befogadás–megismerés kultúraterületenként megjelenő belső bontásával, az elsajátítandó képességek és készségek sávja pedig a fejlesztési követelmények területével azonos.

A kétirányú szerkezet keresztező-hálós rendjében így válik áttekinthetővé a vizuális nevelés egésze. A vízszintes sávok végén, mintegy a pedagógiai munka eredményeként a tanulókból kialakuló vizuális műveltség és vizuális szemlélet értékeit találjuk. A kommunikációcsoportok funkcióival összefüggésben

pedig kibontakozik a vizuális nevelőmunka kettős rétegződése, a gyakorlati vizuális kommunikációt oktató és az esztétikai-művészeti nevelést végző pedagógiai szerepök.

A tankönyvi szövegek alapvetően elméleti tartalmúak. Azt hihetnénk, hogy éppen ezért szárazak és hidegek, netalán nehezen érthetőek. Erről azonban szó sincs. Egyrészt azért, mert a szerzőpáros igen jó megközelítéssel dolgozik: a megállapítások minden esetben elemzések, megokolt

A vizuális nevelés képesség-rendszere című tankönyvi egység úttörő jelentőségű. Lélektani alaphelyzetből indítva magyarázza a készség–jártasság–képesség fogalmát, majd a megismerés, a gondolkodás és az ábrázolás, illetve a kifejezés irányából sorra veszi a vizuális és a vizuális esztétikai-művészeti képességek csoportjait. A vizuális képességek ilyen áttekintésével eddig még nem találkozhattunk a hazai szakirodalomban, ugyanakkor a tanításhoz és a tantervek értelmezéséhez nélkülözhetetlen ismeretekről van szó. A tankönyvet tanulmányozók szóhasználatából talán végre kikopik a lekicsinyülő felhangú „készségtantárgy” elnevezés, és a vizuális készségek értelmezése is a helyére kerül.

kifejtések summázatai. Élővé és élvezetessé teszi a könyvet a stílus is: a beszélt nyelv szó- és mondatfordulatai, kapcsolat-teremtő ereje fűzi egymáshoz a gondolatokat és tartalmi egységeket. És végül: magas szintű elméleti síkjának megtartása mellett a könyv gyakorlatközele is tud lenni, mert a vizuális nevelés tanítási gyakorlatából vett példákkal illusztrálja és több helyütt feladatcsoportokkal kíséri az elméleti eszmefuttatásokat.

A tankönyvből tiszta gondolkodás sugárzik. Az ismeretek elsajátítását könnyen követhető szöveges ábrák segítik. Ízelítőül néhány a leíró-magyarító szöveggörnyezetbe épített rendszerező feltárások és áttekintések közül: műfajok, technikák, eljárások; a kommunikáció struktúrája; a dominancia elv alapján rendezett ábrázolási és kifejezési módok; a vizuális közlések csoportjai; a képmező formái és struktúrái; képi helyzet- és minőségviszonylatok; az ábrázolási konvenciók logikai és történeti rendszere; a vizuális kommunikáció képességrendszere; a vizuális nevelés egészét feltáró rendszerezés.

A vizualitás és a vizuális nevelés szakterminológiája mindmáig többértelműségekkel és hibás értelmezésekkel terhes. Ha egy munkacsoport valamilyen vizuális nevelési témában különböző intézményekből alakul, akkor elsőként azt kell tisztázniuk, hogy ki mit is ért az egyes fogalmakon. Amennyiben ezt elmulasztják, munka közben kell folyamatosan szövegmegbeszéléseket megvitatniuk és ezzel a kérdéssel bíbelődniük. Így volt ez a Nemzeti Alaptanterv megszületésénél, a tantárgyi tantervek megalkotásánál, és így van ez ma is például egy tankönyvcsalád megírásánál. Az elmúlt években azonban, éppen a változások vitáktól forrongó légkörében, a vizuális nevelés területén is megkasódtak azok az együttlétek, amelyek során számos problémás esetet megtárgyaltak a résztvevők. Úgy tűnik, mára már megérett a helyzet arra, hogy a leglényegesebb szakszavak egységes értelmezést nyerjenek.

A tankönyv időzítése és időszerűsége ebből a szempontból is lényeges. Követ-

kezetes szaknyelvhasználata és hiteles fogalommagyarázatai országszerte megte-remthetik az azonos szakszóhasználat, az egy nyelven beszélés alapjait. Így például kitisztulhat, hogy mit is értsünk a *művészeti területi műfaj* fogalmán (több szak-könyv képzőművészeti műfajként az ábrázolási témacsoportokat tárgyalja), milyen tág tartomány a *kép és képalkotás* (amely nem pusztán a materializált képet jelenti), továbbá hogy a vizuális művészeti alkotás egyfelől ugyanúgy *látvány*, mint a természeti táj vagy éppenséggel egy emberalkotta használati tárgy, valamint hogy *ábrázolási módokon* nemcsak a tér síkon történő ábrázolási konvenciói értendők és így tovább.

A Bálványos–Sánta szerzőpáros könyvével a vizuális kultúra pedagógiájának olyan tankönyvét és egyúttal szakkönyvét ajánlom a legkülönbélebb pedagógusképző intézmények vizuális kultúra tanítására felkészülő hallgatói és a felkészítő oktatók, valamint a rajztanárok kollégák figyelmébe, amely a Nemzeti Alaptantervhez kötődő értelmezések nélkülözhetetlen eleme, s amely a vizuális nevelés korszerű értelmezésében hiánypótló szakirodalmat jelent. Meggyőződésem, hogy a könyv jelentősége és hatása túlszárnyal minden eddigi vizuális nevelési irodalmat – beleértve *Balogh Jenő A vizuális nevelés pedagógiája* (megjelent 1969-ben) című, két évtizedre pedagógiai iskolát teremtő művét is.

A közeljövőben a *Vizuális megismerés, vizuális kommunikáció* című könyv újabb kötetekkel tankönyvcsaláddá egészül ki. Ezekben a Budapesti Tanítóképző Főiskola tanárai az esztétikai nevelést, a szemléltetés módszertanát és a vizuális nevelés tantárgypedagógiáját dolgozzák fel.

BÁLVÁNYOS HUBA–SÁNTA LÁSZLÓ: *Vizuális megismerés, vizuális kommunikáció*. Bál-lassi Kiadó, Bp. 1997.

Sándor Zsuzsa